

Wolność w rosyjskiej kulturze medialnej

Wolność słowa jest fundamentem demokracji i podlega ochronie prawnej wielu przepisów prawa międzynarodowego i krajowego. W Rosji istnieje kilka takich aktów prawnych gwarantujących wolność słowa, między innymi Konstytucja Federacji Rosyjskiej¹ czy Ustawa o środkach masowej informacji z 27 grudnia 1997 r. Rosja ratyfikowała także w maju 1998 r. Europejską Konwencję Praw Człowieka², która w artykule 10 gwarantuje wolność wypowiedzi:

Każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe³.

Jakiegolwiek spory dotyczące łamania wolności prasy, wynikające z Konwencji, rozwiązuje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. Prawnik, profesor Jacek Sobczak, przypomina, że po wyczerpaniu wszystkich krajowych instrumentów prawnych to Trybunał orzeka w kwestiach związanych z naruszeniem swobody wypowiedzi słowa:

[...] Trybunał stwierdził, że prasa odgrywa istotną rolę w demokratycznym społeczeństwie. Nie może jednak przekraczać pewnych granic, zwłaszcza dotyczących dobrego imienia i praw innych osób oraz potrzeby zapobieżenia informacji tajnych. Jej obowiązkiem jest jednak rozpowszechnianie informacji i idei na temat wszystkich kwestii publicznie ważnych. Swoboda dziennikarska zezwala również według Trybunału na pewną przesadę lub nawet prowokację. Konieczność każdej restrykcji słowa musi być przekonująco uzasadniona⁴.

Wolność prasy gwarantuje również artykuł 29 Konstytucji Federacji Rosyjskiej z 1993 r. W kilku punktach artykułu czytamy:

Статья 29

1. Каждому гарантируется свобода мысли и слова.
2. Не допускаются пропаганда или агитация, возбуждающие социальную, расовую, национальную или религиозную ненависть и вражду. Запрещается пропаганда социального, расового, национального, религиозного или языкового превосходства.

¹ Глава 2. Права и свободы человека и гражданина, <http://www.constitution.ru/> (30.10.2014).

² <http://www.constitution.ru/> (30.10.2014).

³ http://www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/ets_006.pdf (30.10.2014).

⁴ J. Sobczak, *Prawo prasowe*, Warszawa 2000, s. 175–176.

3. Никто не может быть принужден к выражению своих мнений и убеждений или отказу от них.
4. Каждый имеет право свободно искать, получать, передавать, производить и распространять информацию любым законным способом. Перечень сведений, составляющих государственную тайну, определяется федеральным законом.
5. Гарантируется свобода массовой информации. Цензура запрещается⁵.

Kolejny zapis gwarantujący wolność wypowiedzania się, gromadzenia informacji i ich publikowania zawiera artykuł 1 ustawy federalnej z 27 grudnia 1991 r. Закон о средствах массовой информации⁶. W rosyjskim prawie prasowym ustawodawca informuje o prawach i obowiązkach dziennikarzy w rozdziale 5 art. 47 zatytułowanym Права и обязанности журналиста. W artykule tym stwierdza, że dziennikarz ma prawo zbierać informacje, jak również zamieszczać swoje sądy i oceny w publikacjach, które są podpisane jego nazwiskiem. Może on również odmówić przygotowywania tekstów sprzecznych z jego poglądami. Z drugiej strony już w artykule 29 czytamy, że dziennikarz jest zobowiązany do wypełniania obowiązków narzuconych mu w ramach stosunku pracy. Ustawa zabrania wprost cenzury w artykule 3 zatytułowanym Недопустимость цензуры⁷, natomiast od 2001 r. ustawodawca rosyjski dodał zapis, że w przypadku nadzwyczajnych i wojennych działań prasa i inne media mogą zostać ograniczone w zakresie wolności wypowiedzania⁸. Państwo ze swojej strony gwarantuje dziennikarzom ochronę zdrowia, życia, dobrego imienia i godności (pkt 10).

W 2008 r. w rosyjskiej Dumie została przegłosowana poprawka do Ustawy o środkach masowego przekazu dająca możliwość zamknięcia gazety, odebrania licencji radiowej lub koncesji telewizyjnej za tak zwane oszczerstwa w wypowiedziach dziennikarskich. Wnioskodawcą tej poprawki był członek prokremłowskiej partii Jedna Rosja, Robert Szlegiel, który argumentował swój wniosek odpowiedzialnością za słowo dziennikarzy i redaktorów. W rezultacie w latach 2009–2011, według danych szacunkowych, około 800 osób pracujących w starych i nowych mediach zostało pociągniętych do odpowiedzialności karnej za oszczercze wypowiedzi pod adresem rosyjskich urzędników państwowych⁹.

Konfrontując rosyjskie zapisy prawne z praktyką dziennikarską, można wyprowadzić kilka wniosków oddających poziom wolności słowa w Rosji. Gdyby pytanie o swobodę wypowiedzi w przekazach medialnych zadać rosyjskim dzien-

⁵ <http://biurosejmu.sejm.gov.pl/uzup/mid-112.pdf> (30.10.2014).

⁶ Федеральный закон от 27 декабря 1991 года N 2124-1 Закон о средствах массовой информации (źródło: <http://www.rg.ru/1991/12/27/smi-zakon.html>) (16.11.2014).

⁷ <http://www.rg.ru/1991/12/27/smi-zakon.html> (30.10.2014).

⁸ Art. 3, Закон о средствах массовой информации (źródło: <http://www.rg.ru/1991/12/27/smi-zakon.html>) (16.11.2014).

⁹ <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/rosja-bedzie-karac-za-oszczerstwa-nawet-5-mln-rubli,264735.html> (30.10.2014).

nikarzom, na pewno nie uzyskamy jednoznacznej odpowiedzi. Ma to oczywiście związek z miejscem pracy dziennikarza, jego profesjonalizmem, etyką zawodową, stosunkiem do władz państwowych itd. Co roku międzynarodowe organizacje dziennikarskie przygotowują rankingi wolności słowa, uwzględniając nie tylko kontekst prawny, ale także stopień monopolizacji, cenzury, ataków słownych lub fizycznych. Organizacja „Reporterzy bez Granic” z siedzibą w Paryżu każdego roku publikuje listę rankingową opartą na ankietach rozsyłanych do 180 krajów na świecie, w których zawarte są 42 pytania określające swobodę warunków pracy i publikacji dla dziennikarzy¹⁰. Inną instytucją przygotowującą coroczny raport na temat wolności słowa jest Freedom House, amerykańska organizacja typu non-profit działająca od 1980 r. W raporcie uwzględnia ona 197 krajów, które oznaczone są później na mapie świata jako „wolne”, „częściowo wolne” lub „niewolne”¹¹. Dogłębne analizy poziomu niezależności mediów w ponad 80 krajach na świecie przeprowadza także amerykańskie stowarzyszenie IREX, działające od 1968 r., organizujące szkolenia i seminaria dla dziennikarzy¹².

Pozycja Rosji w indeksach wolności prasy za 2013 rok

Reportes Without Borders ¹³	Freedom House ¹⁴	IREX
148 pozycja/na 180 państw	5.5 (1 = najlepsze, 7 = najgorsze)	Ogólna liczba punktów – 1.54 ¹⁵

Źródło: opracowanie własne na podstawie list rankingowych

Ocena rankingów wolności prasy i metodologii

Wymienione rankingi wolności przynoszą wątpliwości wynikające nie tylko z powodu stosowanej metodologii, ale także są związane z samymi organizacjami, które inaczej postrzegają wolność prasy niż Rosja. Różnice kulturowe stały się również przyczynkiem do publikacji książki, której redakcję objęły Monroe E.

Price, profesor prawa na Uniwersytecie Pensylwanii, Susan Abbott, zastępca programu rozwoju w organizacji medialnej Internews Network, i Libby Morgan, dyrektor Centrum Globalnych Studiów Komunikacji na Uniwersytecie Pensylwanii. Lee Becker i Tudor Vlad z Uniwersytetu Georgii ocenili korelacje pomiędzy wynikami raportów Reporterów bez Granic, Freedom House oraz IREX

¹⁰ <http://en.rsfo.org/> (30.10.2014).

¹¹ <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-press#.UxNCH7mYbIU> (30.10.2014).

¹² <http://www.irex.org/regions> (30.10.2014).

¹³ <http://en.rsfo.org/press-freedom-index-2013,1054.html> (30.10.2014).

¹⁴ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/russia#.UxOL1bmYbIU> (30.10.2014).

¹⁵ Niska punktacja oznacza niestabilny system medialny, kraj zapewnia minimum podstaw prawnych, <http://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi-methodology> (30.10.2014).

i uznali je za wysoce wiarygodne¹⁶. Naukowcy podkreślili jednak, że wskaźniki poziomu wolności opierają się na zachodnim, amerykańskim rozumieniu pojęcia wolności prasy. W uzasadnieniu piszą:

Freedom House oraz Reporterzy bez Granic zwracają uwagę przede wszystkim na wolność i niezależność mediów w stosunku do kontroli rządowej, w mniejszym stopniu zwracając uwagę na wpływy interesów komercyjnych i korporacyjnych¹⁷.

W książce swoje wątpliwości co do definicji „wolnej prasy” przedstawiła także naukowiec z niemieckiego Uniwersytetu Nürnberg doktor Christina Holtz-Bacha, która postawiła tezę, że rankingi te są pełne wątpliwości, ponieważ zasada wolności prasy nie jest w nich dokładnie sformułowana¹⁸.

Warto nadmienić, że organizacje międzynarodowe co roku przypominają o znaczeniu prasy w strukturach państwa w ramach Międzynarodowego Dnia Wolnej Prasy ogłoszonego w 1991 r., który odnosi się bezpośrednio do artykułu 10. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. To święto nawiązuje z kolei do Międzynarodowego Dnia Wolności Prasy obchodzonego na całym świecie 3 maja od 1994 r. Dzień Wolności Prasy został ustanowiony specjalną rezolucją ONZ, a upamiętnia Deklarację z Windhoek w Sprawie Promowania Niezależnej i Pluralistycznej Prasy Afrykańskiej przyjętą 3 maja 1991 r.¹⁹

Wolność wypowiedzi w Rosji w ocenie zagranicznych dziennikarzy

W czerwcu 2006 r. w Moskwie odbył się po raz pierwszy kilkudniowy Światowy Kongres Prasy połączony ze Światowym Forum Wydawców Gazet. Organizator, czyli Światowe Stowarzyszenie Wydawców Gazet (WAN), które celowo zaplanowało wydarzenie w tym kraju, swoją decyzję o obradach w Rosji uzasadniało kwestią łamania przez to państwo wolności wypowiedzi. Z doniesień prasowych można się dowiedzieć, że Gavin O'Reilly, prezes WAN, zamierzał na początku kongresu mocno skrytykować Rosję za łamanie praw dziennikarzy, jednak złagodził ton, ponieważ udział w kongresie zapowiedział prezydent

¹⁶ <http://pl.ejo-online.eu/2298/wolnosc-prasy-2/czy-rankingi-wolnosci-prasy-sa-wiarygodne> (30.10.2014).

¹⁷ L.B. Becker, T. Vlad, *The Conceptualization and Operationalization of Country-Level Measures of Media Freedom* [w:] *Measures of Press Freedom and Media Contributions to Development*, ed. M.E. Price, S. Abbott, L. Morgan, Seria Mass Communication and Journalism, vol. 4, New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, Oxford, Wien 2011, s. 23.

¹⁸ *Freedom of the Press: Is a Worldwide Comparison Possible and What is it Good For?* [w:] *Measures of Press Freedom...*, s. 129, http://www.kowi.wiso.uni-erlangen.de/publikationen/docs/good_press_freedom.pdf.

¹⁹ Rezolucja № A/DEC/48/432. Każdego roku Międzynarodowy Dzień Prasy ma inną tematykę. W 2013 r. temat brzmiał: „Mówić bez strachu: zabezpieczyć wolność słowa we wszystkich środkach masowej informacji”, <http://www.un.org/ru/events/pressfreedomday/> (30.10.2014).

Putin²⁰. Według „Komersanta” przedstawiciele rosyjskiej administracji zagrozili nawet zerwaniem obrad Kongresu, a także nieobecnością Putina, którego osoba niewątpliwie podniosła rangę wydarzenia. Po wystąpieniu Gavina O'Reilly'ego prezydent Putin stwierdził, że liczba zarejestrowanych w Rosji tytułów prasowych, to jest 53 tysiące, świadczy mimo wszystko o istnieniu swobody wypowiedzi prasy w tym kraju i co ważniejsze, nie sposób tylu tytułów kontrolować²¹.

Czy rzeczywiście kryterium liczby zarejestrowanych tytułów prasowych świadczy o wolności wypowiedzi? Wydaje się, że najważniejsza w tym względzie jest opinia środowiska dziennikarskiego, które na co dzień realizuje swoje obowiązki w ramach zapewnionych mu przez państwo uwarunkowań prawno-kulturowych. Specyfikę tej sytuacji najlepiej oddać na przykładach działalności kilku dziennikarzy i redaktorów rosyjskich.

Wolność wypowiedzi w ocenie rosyjskich dziennikarzy i redaktorów

Związek Dziennikarzy Rosji (Союз журналистов России) to największa organizacja zrzeszająca ponad 100 tysięcy dziennikarzy i redaktorów z obszaru całej Federacji Rosyjskiej. Jej główne cele sprowadzają się do prawnej ochrony dziennikarzy, ale także szkoleń, seminariów, spotkań z rodzinami dziennikarzy, którzy zginęli w trakcie wykonywania swoich obowiązków zawodowych²². Wyjątkowo długo, bo 22 lata, przewodniczącym Związku jest Wsiewołod Bogdanow. Przez tak długi czas ten były dziennikarz i redaktor obserwował zmiany nie tylko w samym zawodzie, ale i stosunku społeczeństwa do dziennikarzy czy ograniczeniach w swobodzie wyrażania się w mediach. Bogdanow podkreślał w wielu wywiadach, że prestiż tego zawodu w Rosji obniżył się, zmieniły się także wartości grupy dziennikarzy, których można określić pejoratywnym określeniem *журналиста*²³. Słowo to trudno przełożyć na język polski, oznacza mniej więcej dziennikarza na poziomie paparazzi, któremu wystarczy zapłacić, a przygotuje informacje na zamówienie. Przewodniczący Związku podkreślił, że najwięcej zależy od osobistych wyborów dziennikarza, od tego, czy szanuje własny zawód, czy myśli o reputacji swojego medium²⁴. W jednym z wywiadów Bogdanow zaznaczył, że dziennikarstwo to taka sfera aktywności publicznej,

²⁰ S. Brook, *Freedom fighting*, „The Guardian”, 8.06.2006, <http://www.theguardian.com/media/2006/jun/08/pressandpublishing1> (30.10.2014).

²¹ *Ibidem*.

²² <http://www.ruj.ru/> (16.11.2014).

²³ <http://www.svoboda.org/content/transcript/2221203.html> (30.10.2014).

²⁴ <http://www.rg.ru/2014/02/06/jurnalist.html> (30.10.2014).

która powinna naświetlać problemy z różnych punktów widzenia, czego on często nie dostrzega w rosyjskich mediach:

Dziennikarstwo powinno dać możliwość wypowiadania się z różnych perspektyw, krytykować przedstawicieli władzy, ale jednocześnie pracować tak, by dojść do konsensusu, prowadzić dyskusję, konfrontować pozycje, czego u nas na razie nie ma²⁵.

Analizując wolność słowa w rosyjskich mediach, warto przedstawić przykład stacji telewizyjnej, która rozpoczęła działalność jako względnie niezależne medium. NTW została założona w 1993 r. przez Władimira Gusińskiego, a jej pomysłodawcami byli dziennikarze Jewgienij Kisielow i Igor Małaszenko. Nowa telewizja zgromadziła wielu profesjonalnych dziennikarzy, a gdy uzyskała pozwolenie na nadawanie, od razu przykuła uwagę widzów nowymi programami: „Сегодня”, „Итоги”, „Намедни”, „Куклы”. Stacja zasygnęła szczególnie reportażami w czasie pierwszej wojny czeczeńskiej, które pokazywały dwie strony konfliktu. Było też o niej głośno podczas wyborów prezydenckich, w których agitowała za ponownym wyborem Borysa Jelcyna. A ponieważ działania te odniosły swój skutek, NTW otrzymała od państwowego Gazpromu kredyty w wysokości kilkuset milionów dolarów na bardzo korzystnych warunkach. Ta względnie wolna stacja telewizyjna utraciła swój niezależny status po wyborach prezydenckich w maju 2000 r., gdy prezydentem był już Władimir Putin. Nowym dyrektorem stacji telewizyjnej został 34-letni Nikołaj Sienkiewicz, członek kierownictwa spółki Gazprom-Media. W maju 2000 r. do budynku holdingu wkroczyła grupa ludzi z identyfikatorami policji podatkowej, obezwładniła ochroniarzy, zakazując pracownikom wykonywania telefonów oraz opuszczania miejsc pracy. Grupie towarzyszyli prokuratorzy z nakazem rewizji, którzy szczególnie dociekliwie sprawdzali biuro oligarchy Władimira Gusińskiego. Rosyjska prokuratura generalna oskarżyła go o zmarnotrawienie kredytów na rozwój telewizji NTW, których gwarantem był gigant gazowy Gazprom. Decyzją sądu moskiewskiego grupa Media-Most, do której należy NTW, miała zwrócić Gazpromowi 19 procent akcji. W rezultacie Gazprom wszedł w posiadanie większościowego pakietu akcji telewizji. Zwolniony został Jewgienij Kisielow, dziennikarz i prowadzący program „Итоги”. Jak się okazało, społeczeństwo nie było zadowolone z takiego przebiegu zdarzeń. W Moskwie, Petersburgu i Twerze organizowano demonstracje w obronie wolności stacji²⁶. Sytuacji prawnej nie udało się już zmienić, choć niektóre programy utrzymały się jeszcze przez kilka lat w ramówce. Sam Gusiński został zatrzymany w czerwcu na wniosek Prokuratury Generalnej FR i był przetrzymywany kilka dni w więzieniu. Wkrótce po wyjściu z więzienia wyjechał za granicę. Należy dodać, że przeszukanie w holdingu Media-Most zaszło krótko

²⁵ Трибуны нации атакуют пинар. <http://www.cjt.nnov.ru/ur-media/sod6-06.htm> (16.11.2014).

²⁶ <http://www.wprost.pl/ar/9806/Telewizja-Putina/?pg=0> (30.10.2014).

po publikacji artykułów na temat korupcji w milicji i FSB, co również zostało ocenione jako próba zastraszenia środowiska dziennikarskiego²⁷. Dziennikarze pracujący jeszcze w stacji przyznawali anonimowo, że zapanował strach. Wielu stosowało autocenzurę i bało się nawet w prywatnych rozmowach wspomnieć o protestach opozycji²⁸.

Dzisiaj, po kilkunastu latach funkcjonowania telewizji państwowej, słychać głosy wśród pracujących tam dziennikarzy, którzy pamiętają jej początki, o zmianie idealów i celów przyświecających tej stacji:

To nie jest styl i estetyka, której się uczyliśmy, wchodząc do zawodu – mówi Paweł Łobkow, jeden z dziennikarzy, który już dawno czuł niesmak, przychodząc do pracy. [...] Łobkow odszedł z pracy w styczniu. – Nasza stacja była legendą, wychowało się na niej całe dziennikarskie pokolenie, a teraz stała się wydziałem propagandy gorszym niż radziecka telewizja w latach 80. – mówi z goryczą²⁹.

Do grona znanych i szanowanych dziennikarzy stacji NTW należał także Leonid Parfionow (rocznik 1960)³⁰. Kariere rozpoczął od pracy w znanych radzieckich tytułach prasowych, takich jak „Правда”, „Огонек”, „Московские новости”. Okazało się, że znacznie lepiej realizuje się na gruncie dziennikarstwa telewizyjnego, prowadził kilka programów, ale największą popularność zdobył jako prowadzący program „Намедни”, emitowany od 1990 r. w TV Centr, a następnie, od 1993 do 2004 r., na kanale NTW³¹. Audycja o charakterze autorskim cieszyła się dużą popularnością, przybrała charakter informacyjno-społeczny, a z czasem zmieniła się w program dokumentalny, łączący w sobie różne istotne wydarzenia nowej ery. W styczniu 2003 r. Parfionow został nagrodzony cenioną w środowisku dziennikarskim nagrodą telewizyjną TEFI w kategorii „Program analityczno-informacyjny”³². Audycja była emitowana do 2004 r., do czasu przygotowania przez Parfionowa wywiadu z wdową po czeczeńskim bojowniku Zelimchanie Jandarbijewie. Kierownictwo nie zgodziło się na emisję programu, jednak został on wyemitowany, a dodatkowo dziennikarz ujawnił sprawę innym mediom, co spowodowało, że został zwolniony z NTW³³. W grudniu 2004 r. Parfionow zajął stanowisko redaktora naczelnego rosyjskiej edycji „Newsweeka” i pozostał na nim aż do grudnia 2007 r. Swoją rezygnację uzasadniał chęcią zajęcia się własnymi projektami autorskimi i pisanie książek. Dwa lata później za jedną z nich, opartą na swoim programie

²⁷ W. Radziwiłowicz, O. Panfilow, *Zajazd na most*, „Gazeta Wyborcza” 12.05.2000.

²⁸ M. Kaciewicz, *Telewizja w Rosji kłamie!*, „Newsweek” 9.04.2012, <http://m.newsweek.pl/swiat,telewizja-w-rosji-klamie,90228,2,1.html#> (30.10.2014).

²⁹ <http://swiat.newsweek.pl/telewizja-w-rosji-klamie-90228,1,1.html> (30.10.2014).

³⁰ <http://ruj.ru/docs/itogi-2000.html> (30.10.2014).

³¹ <http://www.kp.ru/daily/24430/598911/> (30.10.2014).

³² <http://www.aif.ru/dossier/1436> (30.10.2014).

³³ http://ria.ru/tags/person_Leonid_Parfenov/ (30.10.2014).

„Намедни”, otrzymał nagrodę rosyjskiej prasy za najlepszą książkę 2009 r. napisaną przez dziennikarza³⁴. Parfionow otrzymał również kilka innych nagród dziennikarskich, niemniej zwrócił uwagę nie tylko środowiska dziennikarskiego w dniu, w którym przyznano mu nagrodę Władysława Listiewa za wysoki poziom i profesjonalizm dziennikarski (w październiku 2010 r.)³⁵. Jego wystąpienie było dla wielu osób szokujące, ponieważ odważył się nawiązać do problemów najbardziej trawiących środowisko dziennikarskie, czyli ataków fizycznych, gróźb i zabójstw. Najgorsze dla swobody wypowiedzi rosyjskiego dziennikarza jest uwikłanie w układy polityczne, które nie pozwalają na przygotowanie określonych tematów.

[...] За всяким политически значимым эфиром угадываются цели и задачи власти, ее настроения, отношение, ее друзья и недруги. Институционально это и не информация вовсе, а властный пиар или антипиар – чего стоит эфирная артподготовка снятия Лужкова. И, конечно, самопиар власти.

[...] Для корреспондента федерального телеканала высшие должностные лица – не ньюсмейкеры, а начальники его начальника. Институционально корреспондент тогда и не журналист вовсе, а чиновник, следующий логике служения и подчинения. С начальником начальника невозможно, к примеру, интервью в его подлинном понимании – попытка раскрыть того, кто не хотел бы раскрываться. [...] ³⁶

Pozyskiwanie informacji, przetwarzanie i rozpowszechnianie ich, także w celu ochrony interesów obywateli, nie zawsze przekłada się na wdzięczność i popularność wśród społeczeństwa, które paradoksalnie ma niewielkie zaufanie do dziennikarzy. Niedocenianie tego kreatywnego zawodu, który bądź co bądź jest służbą społeczną, nie daje satysfakcji ze strony najbardziej oczekiwanej. Dlatego w dalszej części wystąpienia Parfionow obwiniał także samych Rosjan, czytelników, widzów, za brak empatii i niezrozumienie ryzyka zawodowego.

[...] Куда страшнее, что большая часть населения уже и не нуждается в журналистике. Когда недоумевают: ну, побил, подумалось! мало ли кого у нас бьют, а чего из-за репортера-то такой сыр-бор? – миллионы людей не понимают, что на профессиональный риск журналист идет ради своей аудитории. Журналиста бьют не за то, что он написал, сказал или снял. А за то, что это прочитали, услышали или увидели ³⁷.

Leonid Parfionow przez kilka miesięcy 2012 r. prowadził wspólny program z Władimirem Poznerem, bardzo znanym dziennikarzem rosyjskim, nie tylko w kraju, ale i za granicą. Formuła tego programu sprowadzała się do współprowadzenia i rozmów z gośćmi na temat najważniejszych wydarzeń ostatniego

³⁴ <http://vz.ru/news/2009/2/18/257599.html> (30.10.2014).

³⁵ A. Koroczenskij, *Krytyka mediów w Rosji. Stan aktualny, rola społeczna, perspektywy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2005, s. 90–104.

³⁶ <http://www.echo.msk.ru/blog/echomsk/729258-echo/> (30.10.2014).

³⁷ <http://www.novayagazeta.ru/data/2010/134/16.html> (30.10.2014).

tygodnia³⁸. Program cieszył się dużą popularnością, ale kierownictwo Pierwszego Kanalu, w którym pracuje Pozner, nakazało mu dokonać wyboru miejsca pracy. Dziennikarz wrócił do swojego starego programu autorskiego zatytułowanego „Pozner”. Osiemdziesięcioletni Pozner gościł w swoich programach wiele znanych osób, między innymi prezydentów Dmitrija Miedwiediewa i Michaila Gorbaczowa, amerykańską sekretarz stanu Hillary Clinton czy polskiego ambasadora w Moskwie Jerzego Bahra. Niemniej warto o nim wspomnieć w kontekście wolności wypowiedzi i jej ograniczeń, które dziennikarz napotykał w trakcie swojej działalności. Jego komentarz do ustawy o Dimie Jakowlew spowodował bardzo gwałtowną reakcję ze strony Dumy. W jednym ze swoich programów stwierdził mianowicie, że parlamentarzyści uderzyli tą ustawą nie w Amerykanów, ale w siebie i w rosyjskie sieroty. Poruszeni taką wypowiedzią deputowani przygotowali list do dziennikarza, w którym przypomnieli mu, że otrzymuje za swoją pracę w państwowej telewizji wynagrodzenie finansowe, zażądali także, by określił swój stosunek do państwa³⁹. Ten argument okazał się równie ważny, jak wspomniany w piśmie fakt posiadania przez Poznera dwóch obcych obywatelstw (amerykańskiego i francuskiego, ponieważ urodził się w Paryżu). Parlamentarzyści kilku frakcji rosyjskich poinformowali również dziennikarza, że trwają już przygotowania ustawy zakazującej pracy w państwowych kanałach telewizyjnych obywatelom obcych państw⁴⁰.

Wsiewołod Bogdanow, przewodniczący Związku Dziennikarzy Rosji, wystąpił w obronie Poznera, podkreślając jego profesjonalizm i wysoką etykę zawodową⁴¹. Bogdanow stwierdził, że nie dopuszcza w ogóle takiej możliwości jak zwolnienie dziennikarza z inicjatywy deputowanych Dumy⁴².

Sam Pozner w jednym ze swoich programów zapytał ówczesnego prezydenta Dmitrija Miedwiediewa o obiektywizm rosyjskiej telewizji. Stwierdził wprost, że ani on, ani jego koledzy z federalnych kanałów telewizyjnych nie goszczą w swoich audycjach przedstawicieli tzw. niesystemowej opozycji, czyli pozaparlamentarnej, a przecież nie wynika to z faktu, że nie chcą takich osób zapraszać do studia. Pozner zadał więc bezpośrednie pytanie: Czy chce Pan powiedzieć, że jeśli zaproszę kogokolwiek z nich, to nie będzie żadnych problemów?⁴³. W odpowiedzi uzyskał ogólną informację, że prezydent odpowiada za rząd i za partię Jedna Rosja⁴⁴. Nie była to pierwsza taka wymijająca odpowiedź prezy-

³⁸ http://tvrain.ru/teleshov/tv_archive/parfenov_i_pozner/ (30.10.2014).

³⁹ <http://www.kommersant.ru/doc/2100406> (30.12.2012).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *В СЖР не думают, что Познера отстранят от эфира из-за письма депутатов*, РИА Новости, <http://ria.ru/society/20121227/916501028.html#ixzz2GZa58vRE> (30.10.2014).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Дмитрий Медведев дал эксклюзивное интервью Владимиру Познеру, 06.2012, <http://www.1tv.ru/news/about/208825>, (16.11.2014).

⁴⁴ *Ibidem*.

denta, który wielokrotnie spotykał się z dziennikarzami różnych stacji telewizyjnych. Miedwediew stwierdził, że każde medium przyjmuje jakieś polityczne stanowisko, a z drugiej strony przypomniał, że cenzura w konstytucji rosyjskiej jest zabroniona, dlatego jakiegokolwiek próby jej stosowania to powód do ingerencji państwa⁴⁵. Dnia 26 kwietnia 2012 r. prezydent spotkał się z dziennikarzami pięciu kanałów telewizyjnych, w tym NTW, REN-TV, WGTRK, Pierwszego Kanału i telewizji internetowej TV *Dożd'*. Znany dziennikarz telewizyjny Aleksiej Piwowarow zapytał wówczas prezydenta, czy nie dostrzega prób cenzurowania pracy dziennikarskiej, zwłaszcza w stacji NTW. On sam wielokrotnie był cenzurowany w stacji, a kierownictwo takie działania nazywa „polityczną celowością”⁴⁶, co nie pozwala mu na rzetelne wypełnianie obowiązków dziennikarza. Prezydent przyznał jednak, że na pewno wpływ polityczny w federalnych kanałach telewizyjnych jest większy od wpływu w innych stacjach, takich jak telewizja internetowa *Dożd'*, natomiast wspominał o odpowiedzialności kierownictwa za emitowane treści⁴⁷:

Что же касается вопросов целесообразности, то это действительно вопросы ответственности руководства того или иного средства массовой информации, попадания в мейнстрим и, если хотите, вопрос внутренней „химии” отношений между руководством СМИ, журналистским коллективом и, конечно, потребителями телевизионного продукта. Вот эти вещи должны быть в гармонии. Как она достигается, это вопрос уже не ко мне, а к руководителю соответствующего СМИ⁴⁸.

Na podstawie przedstawionych przykładów działalności stacji telewizyjnej NTW i pracy popularnych dziennikarzy można wyciągnąć kilka wniosków dotyczących zakresu wolności słowa w rosyjskich mediach. Po pierwsze, wolność ta jest ograniczona różnego rodzaju zależnościami własnościowo-prawnymi. Po drugie, do zawodu wchodzi coraz częściej osoby słabo przygotowane i o niskiej etyce zawodowej, co przekłada się na niski poziom zaufania społecznego. Po trzecie, największe bariery ograniczające wolność zawodową stanowią pozaprawne środki nacisku na dziennikarzy, począwszy od prób zastraszania, pobić aż po zabójstwa. Niedojrzałość rosyjskiej kultury medialnej w tym względzie powoduje właśnie, że w rankingach międzynarodowych organizacji Rosja uzyskuje tak niskie notowania i lokowana jest obok takich państw jak Etiopia czy Afganistan.

Rosjanin Aleksander Bykow z Uniwersytetu w Petersburgu podkreśla, że w kwestii doboru tematów w dziedzinie polityki państwowej rosyjscy dzienni-

⁴⁵ Медведеву рассказали про цензуру на НТВ. Он ответил: это „политическая целесообразность”, <http://www.newsru.com/arch/russia/26apr2012/cenzur.html> (30.10.2014).

⁴⁶ Медведев: цензура в СМИ является поводом для вмешательства государства, 26.04.2012, <http://ria.ru/politics/20120426/635779696.html> (30.10.2014).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

karze nadal nie mają wolnej ręki. Zdaniem naukowca, jest to wynik kilkudziesięcioletniej pracy prasy w służbie propagandowej, co przekłada się na inne rozumienie wolności słowa w mediach.

Czy można wątpić w słuszność wyobrażeń o braku odpowiedniej wolności środków masowego komunikowania w Rosji? Rozwijając tę tezę, należy zauważyć, że nie można się temu dziwić. Po pierwsze, doświadczenie historyczne i tradycje rozwoju rosyjskiego dziennikarstwa świadczą o silnym wpływie państwa na prasę w toku całego rozwoju historycznego rosyjskiej państwowości⁴⁹.

⁴⁹ A. Bykow, *Rozwój rosyjskich środków masowego komunikowania* [w:] *Mało znane systemy medialne*, red. Z. Oniszczyk, M. Gierula, Sosnowiec 2007, s. 80.